

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-5>

УДК 336.14:352

РОЛЬ БЮДЖЕТНОГО МЕХАНІЗМУ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

THE ROLE OF THE BUDGET MECHANISM IN THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Глухова Валентина Іванівна

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і фінансів,
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3120-9651>

Кравченко Христина Володимирівна

студентка,
Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1287-9249>

Glukhova Valentyna, Kravchenko Kristina
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Бюджетний механізм має провідну роль у врегулюванні розподільних відносин, пов'язаних із формуванням і використанням бюджетних ресурсів. Відправною точкою для розвитку будь-якої територіальної громади є ефективний бюджетний механізм, оскільки він визначає, як використовуються фінансові ресурси для підтримки різних аспектів життя громадян та розвитку економіки громади. Мета статті полягає в визначенні ролі бюджетного механізму в соціально-економічному розвитку територіальних громад України. В статті розглянуто сутність бюджетного механізму, окреслено його роль в соціально-економічному розвитку територіальних громад, визначено його місце в системі механізмів реалізації державної політики, запропоновано власне визначення поняття «бюджетний механізм соціально-економічного розвитку територіальних громад», а також зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: бюджетний механізм, соціально-економічний розвиток, бюджетне фінансування, територіальні громади, бюджетна система.

The budget mechanism has a leading role in the regulation of distributional relations related to the formation and use of budget resources. The starting point for the development of any territorial community is an effective budgetary mechanism, as it determines how financial resources are used to support various aspects of citizens' lives and the development of the community's economy. The purpose of the article is to determine the role of the budget mechanism in the socio-economic development of territorial communities of Ukraine. The article examines the essence of the budget mechanism, outlines its role in the socio-economic development of territorial communities, determines its place in the system of mechanisms for the implementation of state policy, offers a proper definition of the concept of "budgetary mechanism for the socio-economic development of territorial communities", and also draws relevant conclusions. The subject of the research is the theoretical foundations, methodological approaches and practical recommendations regarding financial support for the socio-economic development of territorial communities. The methods used in this study include: systemic, complex – when studying the concept of the budget mechanism and determining its role in the socio-economic development of territorial communities; generalization method – when writing conclusions based on research results. Relevant conclusions were also made, namely: the budgetary mechanism for the socio-economic development of territorial communities is an important tool for the formation and implementation of budgetary policy in Ukraine and contributes to the sustainable balanced socio-economic development of territorial communities. It allows local self-government bodies to mobilize the necessary financial resources and distribute them among various spheres and directions of socio-economic development of the community. Thus, the realization of the strategic goals of community development and financing of the activities of local self-government bodies is ensured by the budgetary mechanism.

Key words: budgetary mechanism, socio-economic development, budget financing, territorial communities, budgetary system.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В сучасних умовах соціально-економічний розвиток територіальних громад стає однією з ключових складових сталого розвитку країни. Важливим елементом функціонування громад, що впливає на різні аспекти суспільного життя, є їх фінансова діяльність. Реалізацію стратегічних цілей розвитку громади, фінансування діяльності органів місцевого самоврядування забезпечує бюджетний механізм. Зважаючи на те, що він є важливим інструментом реалізації місцевої політики та підвищення рівня життя населення громади, важливим постає визначення сутності бюджетного механізму та дослідження його ролі в соціально-економічному розвитку територіальної громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим складовим бюджетного механізму та їх впливу на соціально-економічний розвиток територіальних громад через різні фінансові інструменти присвячені роботи вітчизняних учених [1–11]. Незважаючи на значну кількість праць, роль бюджетного механізму в соціально-економічному розвитку територіальних громад досліджена не повною мірою.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у дослідженні ролі бюджетного механізму в соціально-економічному розвитку територіальних громад.

Виклад основного матеріалу дослідження. За допомогою бюджетного механізму держава мобілізує необхідні ресурси, розподіляє їх між різними сферами та рівнями управління, здійснює контроль за використанням бюджетних коштів.

Формування бюджетного механізму здійснюється державою відповідно до бюджетної стратегії. Зміни окремих елементів механізму відбуваються у зв'язку із вирішенням різноманітних тактичних завдань, тому бюджетний механізм чуттєво реагує на всі особливості поточного стану в економіці і соціальній сфері держави.

Відповідно до основних положень бюджетної політики за допомогою бюджетного механізму здійснюється широкомасштабний розподіл і перерозподіл створеного в державі валового внутрішнього продукту. У цілому бюджетний механізм являє собою систему встановлених державою форм та методів організації бюджетних відносин. Він є зовнішньою оболонкою бюджету, що проявляється у бюджетній практиці. Забезпечуючи оптимізацію розподілу і перерозподілу ВВП за допомогою бюджетного механізму, держава регулює соціально-економічні процеси на кожному етапі свого розвитку, враховуючи його особливості та об'єктивні й суб'єктивні чинники.

Характеризуючи теоретичні засади бюджетного механізму, зазначимо, що він є складовою фінансового механізму (рис. 1) і має багато з ним спільних рис з огляду на те, що фінансова політика – складова економічної політики, механізм її реалізації включає фінансовий механізм держави. Аналогічно економічний механізм є одним із механізмів реалізації різних видів державної політики. Тож розглянемо детальніше взаємозв'язок бюджетного механізму із фінансовим, представлений на рис. 1.

Центральне місце у фінансовому механізмі суспільства та фінансовому механізмі держави відводиться бюджетному механізму, оскільки «...бюджет є центральною ланкою

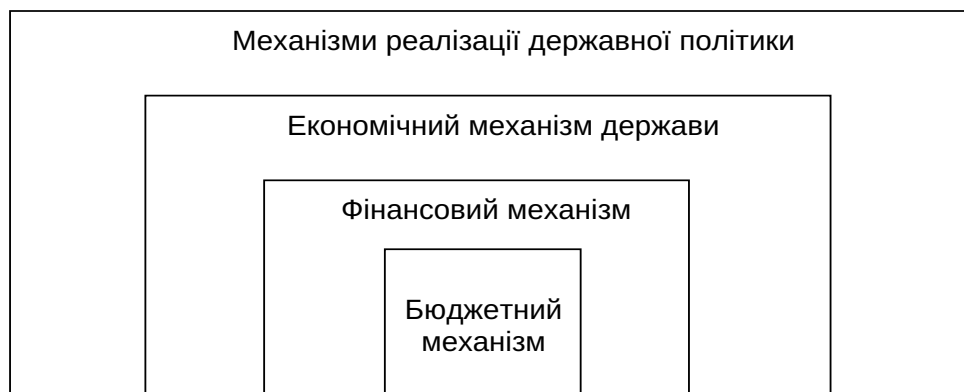

Рис. 1. Місце бюджетного механізму в системі механізмів реалізації державної політики

Джерело: побудовано авторами

фінансової системи та основною ланкою державних фінансів» [7, с. 14].

Бюджетний механізм як особливий вид фінансового механізму має як спільні з ним, так і відмінні риси. До спільних рис належать:

- бюджетний механізм, характеризуючи сферу використання об'єктивно існуючих розподільчих відносин, є складовою ланкою загальної системи управління економікою, займаючи в ній своє місце;

- бюджетний механізм, з одного боку, зумовлений реальним існуванням бюджетних відносин, з іншого – зворотно активно впливає на них та з розвитком ринкових відносин змінюється й удосконалюється;

- функціонування бюджетного механізму неможливе без використання вартісних норм, нормативів і показників та передбачає застосування економічних важелів, стимулів і санкцій;

- без практичного застосування методів, форм, інструментів та важелів бюджетного механізму неможливе регулювання розподільчих і перерозподільчих процесів [5, с. 6].

Бюджетний механізм відіграє визначальну роль у функціонуванні бюджетної системи. Зрозуміло, що від належної якості та рівня законодавчого і нормативного забезпечення, бюджетного планування, бюджетного регулювання, бюджетного нормування, оподаткування, неподаткових методів мобілізації доходів, кошторисного фінансування, бюджетного резервування, міжбюджетних відносин, бюджетної звітності, бюджетного контролю залежить рівень практичної реалізації бюджетних відносин у кожній ланці бюджетної системи і якість виконання державою своїх функцій в цілому. Тому всі успіхи та невдачі у соціально-економічному розвитку варто пов'язувати з якістю організації та функціонування бюджетного механізму.

Науковці, які досліджують теоретичні і практичні проблеми бюджетного механізму держави, акцентують увагу на різних аспектах цього складного та універсального фінансового поняття.

Так, наприклад, характеризуючи значення бюджетного механізму на макрорівні, В. Родіонов наводить таке його визначення: «Бюджетний механізм є реальним вираженням бюджетної політики, відображає конкретну спрямованість бюджетних відносин на вирішення економічних і соціальних завдань. За допомогою бюджетного механізму можливо практично використовувати бюджет у ролі інструмента державного регулювання

економіки, стимулювання виробничих і соціальних процесів» [9, с. 236].

Підкреслюючи роль бюджетного механізму у вирішенні завдань соціально-економічного розвитку суспільства, С. Булгакова та Л. Єрмошенко [6] стверджують, що бюджетний механізм – це «...сукупність способів організації бюджетних відносин, що застосовує держава з метою забезпечення належних умов для економічного і соціального розвитку» [2, с. 100]. На їхню думку, бюджетний механізм розкриває конкретну цілеспрямованість бюджетних відносин на вирішення економічних і соціальних завдань, за допомогою цього механізму бюджет практично використовують у вигляді інструменту державного регулювання економіки, стимулювання виробничих і соціальних процесів.

Зазначені науковці підкреслюють дуже важливу роль бюджетного механізму у функціонуванні та розвитку економіки і соціальної сфери. Інша група вітчизняних економістів, характеризуючи бюджетний механізм, розкриває практичне його значення у забезпеченні належного рівня функціонування бюджетної системи у цілому та окремих її ланок, зокрема. Так, наприклад, О. Василик зазначає: «Бюджетний механізм – це практичне використання бюджету для здійснення фінансової політики в державі. Він включає форми і методи мобілізації фінансових ресурсів у розпорядження органів законодавчої й виконавчої влади і їх використання на цілі економічного та соціального розвитку» [3, с. 44]. У цьому визначенні акцентується увага на тому, що за допомогою бюджетного механізму мобілізують фінансові ресурси органи влади та управління для виконання своїх функцій.

З наведених вище трактувань видно, що деякі науковці розглядають бюджетний механізм як цілісну систему організації та реалізації бюджетних відносин держави. Інші ж пояснюють сутність бюджетного механізму через його структуру і вказують, що це сукупність фінансових форм, методів, важелів, інструментів, засобів, які використовує держава для організації бюджетних відносин з метою соціально-економічного розвитку суспільства. Проте загальноприйнятого визначення цього поняття, особливо в контексті територіальних громад, поки що не вироблено, що пояснюється різноманітністю суспільних явищ або проблем, до вирішення яких дослідники намагаються пристосувати структуру бюджетного механізму.

Тож, пропонуємо наступне визначення бюджетного механізму соціально-економічного розвитку територіальних громад. На нашу думку, він являє собою сукупність форм і методів, важелів та інструментів мобілізації й використання бюджетних коштів, які використовуються для забезпечення сталого соціально-економічного зростання та задоволення потреб населення громад. За своєю сутністю бюджетний механізм відображає комплексну взаємодію нормативно-правового, організаційно-економічного, ресурсного забезпечення територіальних громад за рахунок централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів.

Механізм дії бюджетного механізму на соціально-економічний розвиток територіальних громад проявляється через усі його складові: механізм управління бюджетним процесом і бюджетними відносинами; механізм формування бюджетних ресурсів; механізм розподілу бюджетних ресурсів; механізм використання бюджетних ресурсів; механізм контролю та аналізу використання бюджетних ресурсів.

Висновки. Таким чином, бюджетний механізм територіальної громади є основним інструментом реалізації регіональної фінансової політики та забезпечення соціально-економічного розвитку громади. Він забезпечує:

– життєдіяльність громади. Видатки бюджету територіальної громади визначають її якість життя, розвиток та сталість;

– розвиток інфраструктури. Завдяки бюджетному механізму відбувається фінансування розвитку інфраструктури (транспортної, дорожньої, житлово-комунальної тощо);

– підтримка підприємництва та інвестиційної діяльності. Бюджетні витрати на розвиток малих та середніх підприємств створюють робочі місця, сприяють економічному зростанню та забезпечують місцевим підприємствам можливість розвиватися;

– соціальна підтримка населення. Видатки бюджету громади використовуються для соціальної підтримки населення, зокрема малозабезпечених, сімей з дітьми, людей похилого віку та інш.

Отже, узагальнюючи, можна сказати, що бюджетний механізм соціально-економічного розвитку територіальних громад є важливим інструментом для формування та реалізації бюджетної політики в Україні та сприяє стійкому, збалансованому та сталому соціально-економічному розвитку територіальних громад. Він дозволяє органам місцевого самоврядування мобілізувати необхідні фінансові ресурси та розподіляти їх між різними сферами та напрямками соціально-економічного розвитку громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексєєв І. В. Бюджетний механізм і соціально-економічний розвиток регіонів: монографія. І. В. Алексєєв, Г. С. Лопушняк, М. В. Ливдар. Львів : Ліга-Прес, 2014. 248 с.
2. Булгакова С. О., Колодій О. Т., Єрмошенко Л. В. та ін. Формування і функціонування бюджетної системи України: моногр. за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Книга, 2003. 344 с.
3. Василик О. Д. Бюджетна система України: підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.
4. Глухова В. І., Загірняк Д. М., Кравченко Х. В. Тенденції формування бюджетних ресурсів територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-74>
5. Дем'янишин В. В., Лободіна З. О. Концептуальні засади бюджетного механізму соціально-економічного розвитку держави. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. Вип. 1. С. 77–88.
6. Єрмошенко М. М., Єрохін С. А., Плужніков І. О., Бабич Л. М., Соколовська А. М., Чередниченко Ю. В. Засади формування бюджетної політики держави: наук. моногр. Київ : НАУ, 2003. 284 с.
7. Крутько М. А. Місцевий бюджет як елемент бюджетної та фінансової системи України: правові аспекти. *Приватне та публічне право*. № 1. 2022. 14 с.
8. Лободіна З. М. Бюджетний механізм соціально-економічного розвитку держави: дис. на здобуття наукового ступеня д.е.н. за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2018.
9. Радіонов Ю. Д. Інституційні зміни в бюджетних відносинах як чинник зростання економіки. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 2 (79). С. 25–41.
10. Щур, Р. І. Фінанси територіальних громад: особливості формування в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. № 20 (3). С. 162–165.
11. Lysiak L. Budgetary decentralization: the status and prospects of implementation in Ukraine. Challenges and prospects for the development of a new economy at global, national, and regional levels: collective monograph. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019. P. 55–72.

REFERENCES:

1. Alyeksyeyev I. V. (2014) Byudzhetnyy mekhanizm i sotsial'no-ekonomichnyy rozvytok rehioniv: monohrafiya [Budget mechanism and socio-economic development of regions: monograph]. I. V. Alyeksyeyev, H. S. Lopushnyak, M. V. Lyvdar. L'viv: Liha-Pres, 248 p.
2. Bulhakova S. O., Kolodiy O. T., Yermoshenko L. V. (2003) Formuvannya i funktsionuvannya byudzhetnoyi systemy Ukrayiny: monohr. [Formation and functioning of the budget system of Ukraine: monogr.].
3. Vasylyk O. D. (2004) Byudzhetna systema Ukrayiny: pidruchnyk [The budget system of Ukraine]. Kyiv: Tsentri navchal'noyi literatury.
4. Hlukhova V. I., Zahirnyak D. M., and Kravchenko K. V. (2023) Tendentsiyi formuvannya byudzhetnykh resursiv terytorial'nykh hromad [Tendencies in the formation of budgetary resources of territorial communities]. *Ekonomika ta suspil'stvo*. № 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-74>. (in Ukrainian)
5. Dem"yanyshyn V. V., Lobodina Z. O. (2017) Kontseptual'ni zasady byudzhetnoho mekhanizmu sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku derzhavy [Conceptual foundations of the budgetary mechanism of socio-economic development of the state]. *Visnyk Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*. Vyp. 1. P. 77–88.
6. Yermoshenko M. M., Yerokhin S. A., Pluzhnikov I. O., Babych L. M., Sokolovs'ka A. M., and Cherednychenko Yu. V. (2003) Zasady formuvannya byudzhetnoyi polityky derzhavy: nauk. monohr. Kyiv: NAU, 284 p.
7. Krut'ko M. A. (2022) Mistsevyi byudzhet yak element byudzhetnoyi ta finansovoyi systemy Ukrayiny: pravovi aspekty [Theoretical and practical aspects of the financial mechanism of providing local self-government bodies in Ukraine]. *Pryvatne ta publichne pravo*. № 1.
8. Lobodina Z. M. (2018) Byudzhetnyy mekhanizm sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku derzhavy: dys. na zdobuttya naukovooho stupenya d.e.n. za spetsial'nisty 08.00.08 – hroshi, finansy i kredyt [The budget mechanism of social and economic development of the state: diss. to obtain a scientific degree of Doctor of Economics]. Ternopil's'kyy natsional'nyy ekonomichnyy universytet, Ternopil'.
9. Radionov Yu. D. (2017) Instytutsiyni zminy v byudzhetnykh vidnosynakh yak chynnyk zrostannya ekonomiky [Institutional changes in budgetary relations as a factor in economic growth]. *Naukovi pratsi NDFI*. № 2 (79). P. 25–41.
10. Shchur, R. I. (2018) Finansy terytorial'nykh hromad: osoblyvosti formuvannya v suchasnykh umovakh [Finances of territorial communities: peculiarities of formation in modern conditions]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, no. 20 (3), pp. 162–165.
11. Lysiak L. (2019) Budgetary decentralization: the status and prospects of implementation in Ukraine. Challenges and prospects for the development of a new economy at global, national, and regional levels: collective monograph. Lviv-Toruń: Liha-Pres, pp. 55–72.